

ARCHAEOLOGIA - ALTUM CASTRUM ONLINE

A MAGYAR NEMZETI MÚZEUM VISEGRÁDI MÁTYÁS KIRÁLY MÚZEUMÁNAK
KÖZÉPKORI RÉGÉSZETI ONLINE MAGAZINJA

Petkes Zsolt

MTA Magyar Őstörténeti Témacsoport

Egy hipotézis nyomában

**Avagy a szekszárdi vármegyeháza északi
épülettömbjében folytatott feltárások eredményei**

2014

MÁTYÁS KIRÁLY MÚZEUM
VISEGRÁD

A Sárköz és a Szekszárdi-dombság találkozásánál található Tolna megye egyik legismertebb és egyben leglátványosabb műemléke, a 19. század első felében épített szekszárdi régi Vármegyeháza. A Pollack Mihály által tervezet épület különlegessége, hogy a helyén állt az I. Béla által alapított szekszárdi bencés monostor, melyet a középkor folyamán több alkalommal bővítettek, a 15. században pedig megerősítették.¹ A hódoltságot követően a bencés szerzetesek már nem telepedtek vissza a városba, a templom azonban megújult, s a régi monostor-épületek helyett, azok helyén, a maradványokat felhasználva a 18. században újak épültek. 1783-ban Tolna megye rendjei vásárolták meg az épületegyüttest az új vármegyeháza kialakításához. Az 1794. augusztus 7-i nagy tűzvészben a leromlott állapotú templom és a monostor déli épülettömbjéből kialakított Vármegyeháza épülete is leégett. A tűzvészt követő helyreállítás során szinte azonnal felmerült a bővítésének terve, így a templom maradványait elbontották, lehetőséget adva a középület északi irányú bővítésére. Az elkövetkező évtizedekben több terv is született. Az egymástól eltérő elképzeléseket Pollack Mihály öntötte egységes formába, kialakítva ezzel az épület jellegzetes klasszicista formáját. Annak ellenére, hogy a Vármegyeháza kiépítésével a felszínről eltűntek a bencés monostor maradványai, nem merült feledésbe I. Béla király temetkezési helye. Az első régészeti kutatás Csalog József nevéhez köthető, aki az 1940-es évek első felében egy csatornajavítás kapcsán,² így lehetősége nyílt a Vármegyeháza udvarán, az apátsági templom főhajójának a középső sávjában egy kisebb feltárást folytatni.³ Itt feltárta a templom alapfalait, melyeknek a legelső részét „római templomként” azonosított.

A monostor kutatását Kozák Károly folytatta, 1960-ban és 1968–1972 között végzett ásatásai nyomán a Vármegyeháza udvarának északi oldalán felszínre kerültek az apátság centrális alaprajzú templomának maradványai. Az építési és a feltárási munkák a város fennállásának 900 éves évfordulójához kötődtek, amely egyben az apátság alapításának évfordulója is volt.

A feltárások eredményeiről Kozák Károly terjedelmes cikksorozatban számolt be a szekszárdi Béri Balogh Ádám Múzeum Évkönyvében,⁴ megfigyeléseit egy jelentős tanulmányban foglalta össze.⁵

A feltárás eredményeként a Vármegyeháza udvarának északi oldalán előkerült apátsági templom alapfalai a kor szellemének megfelelően, szintsüllyesztéses megoldással konzervált állapotban kerültek bemutatásra. Az 1970-es években kialakított bemutatótér azonban a 2000-es évek elejére erősen lepusztult, s elkerülhetetlené vált a Vármegyeháza teljes felújítása, amelyre a *Pécs 2010 Európa Kulturális Főváros* program keretében került sor. A beruházáshoz kapcsolódó előzetes hatástanulmányt dr. Gere László készítette,⁶ aki tanulmányában rámutatott az épület északi tömbje alatt esetlegesen elhelyezkedő kápolna bemutatási lehetőségére. A felújítási tervek elkészítésére Lajtai Zoltán építészt kérték fel, aki a terveiben az épület helyreállítása kapcsán, az udvaron található 11. századi templom és a Pollack Mihály által tervezett 19. századi épület kapcsolatát próbálta bemutatni.⁷ amelynek érdekében a korábban, Kozák Károly által felvetett elgondolást kívánt felhasználni, amely szerint az apátsági templom északi oldalán, egy attól független, kisméretű kápolna állhatott. A hipotézist barokk kori felmérésekre és alaprajzokra, valamint a monostorhoz kapcsolódó szájhagyományra alapozta, hiszen a feltételezett kápolna teljes területe a Vármegyeháza északi szárnya alá esett.⁸ Lajtai Zoltán építész ezen elképzelést karolta fel, elméleti lehetőséget látott az épület északi szárnyának déli traktusa alatt feltételezett kápolna területén kialakítandó bemutatótér és az épület udvarának északi oldalán kialakított romterület összekapcsolására, átjárást, áthatást biztosítva ezzel az egymás alatt elhelyezkedő épületek közt.

4 Kozák 1970, 155–180.; Kozák 1971–72, 229–269.; Kozák 1975a, 167–202.; Kozák 1977, 111–136.

5 Kozák 1975b, 339–383.

6 Gere 2008, 57.

7 Lajtai 2011.

8 Kozák 1975a, 192–193.; Kozák 1975b, 347.

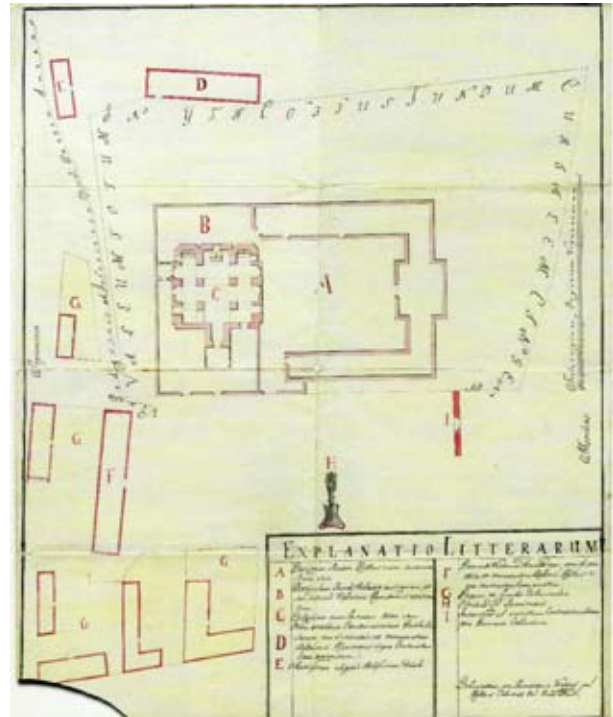
1 K. Németh 2011, 154.

2 Vízi 2009, 291.

3 Vízi 2009, 346. 66. melléklet.

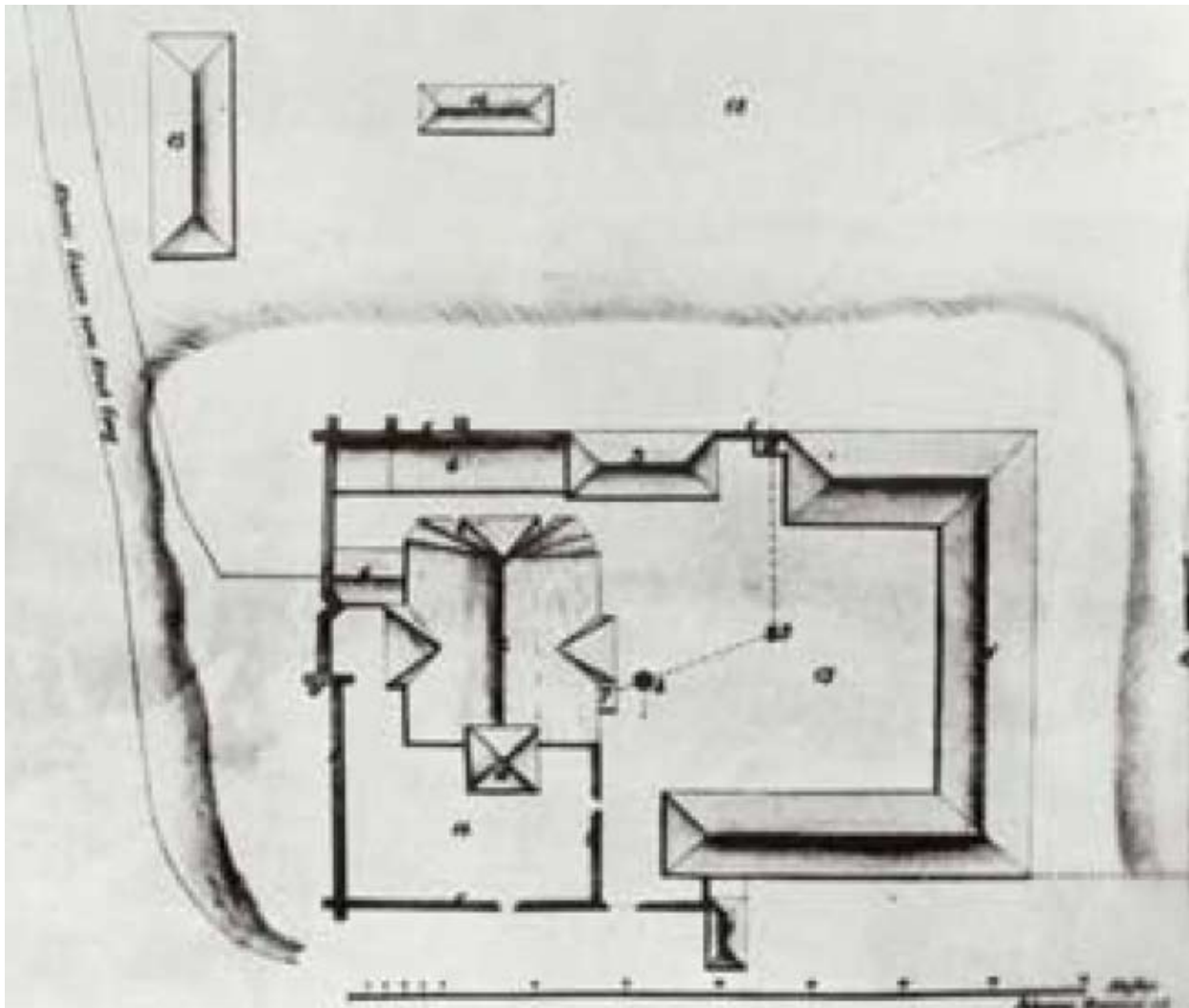
Egy hipotézis vagy a valóság nyomában?

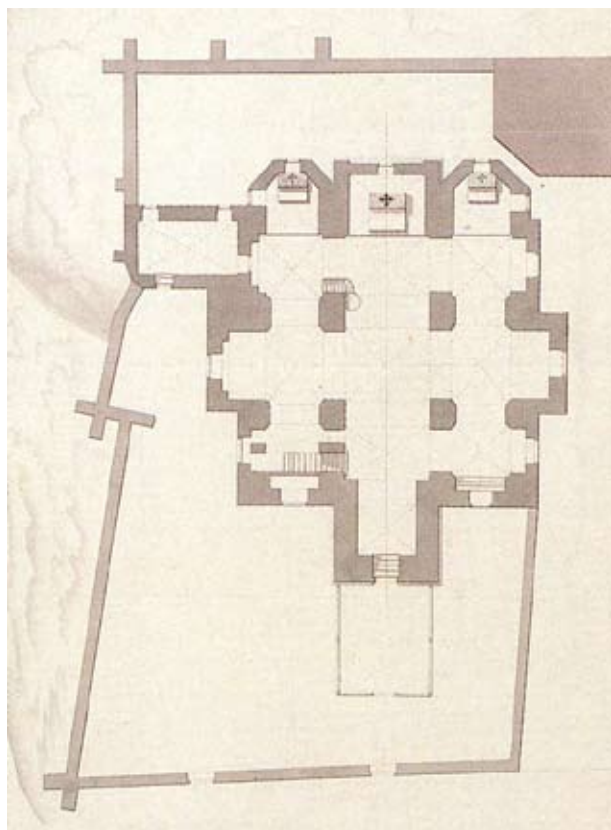
A Kozák Károly által felvetett hipotézis alapvetően három elemre épült, melyek közül a legfontosabb és egyben legjobban megfogható részletét a bencés monostorról és annak környezetéről készített alaprajzok és helyszínrajzok képezték. A koncepció alapját a bencés monostor északi oldalán álló kerítőfalban látható rendellenesség képezte. Johannes Krammer 1783-ból származó felmérésén^o (1. kép) a monostor tengelyével párhuzamosan futó északi kerítőfal középső részén keletről nyugat felé haladva először egy V-alakú beugrás figyelhető meg, majd a fal síkja derékszögben megtörve kb. 1,2 méterrel délebbre tolódik, az így kialakult sarkon pedig egy kb. 1,5 hosszú észak-déli

1. 1783-ból származó Johannes Krammer féle felmérés

2. 1790 körül készült Vertiits Ferenc által készített helyszínrajz

3. Az apátsági templom alaprajza 1794-ből

irányú és egy ennél rövidebb északnyugat-délkeleti irányú támpillér figyelhető meg. Vertiits Ferenc néhány évvel később készült helyszínrajzán¹⁰ (2. kép) az északi kerítőfalában nem figyelhető meg semmilyen anomália, a monostor hossz tengelyével párhuzamosan, beszögelés és a fal síkjának déli irányú eltolódása nélkül fut nyugat-keleti irányba. Az 1794-ben készített felmérés¹¹ ezektől is eltérő állapotot mutat (3. kép). Ezen az alaprajzon megfigyelhető az 1783-as felmérésen látható V-alakú beugrás és a fal síkjának déli irányú eltolódása, azonban a templom hossz tengelyével párhuzamosan futó kerítőfal iránya a már megfigyelt beszögelésnél megtörik, és a fal síkja enyhén északi irányba kitér. Ismét más látható egy 18. század végén készült helyszínrajzon¹² (4. kép), melyen az

északi kerítőfal párhuzamosan fut a monostor-templom tengelyével, azonban ezen a rajzon nem beszögelés és déli irányú faleltolódás figyelhető meg, hanem egy megközelítően 9 méter hosszú, északi irányú kiugrás látható. A felmérési és helyszínrajzok többsége részben ellentmondanak egymásnak, azonban egy kérdésben csaknem egységesek: a kerítőfal középső szakaszán egy nehezen magyarázható anomáliát ábrázolnak.

A megismert helyszíni és felmérési rajzok közül Kozák Károly a templom leégését megelőzően, a tervezett felújításhoz kapcsolódóan 1794-ben készült alaprajzot vélte a legpontosabbnak. Az alaprajzon egy hossz tengelyében megfeleztet kisméretű, sokszög záródású, gótikus templom rajzolódott ki, melynek román kori előzménye véleménye szerint a monostoralapítást megelőzően, már a 11. század első felében létezett. Az I. Béla temetéséhez kapcsolódó hagyományokra alapozva azt feltételezte, hogy a királyt éppen itt temették el.¹³ Ezt az elképzelést erősítették a 18. századból származó helyi hagyományok, melyek szerint a templom északi oldalán volt egy kriptá, valamint az 1776. évi canonica visitációban szereplő kitétel, mely a templom északi oldalán elhelyezkedő kápolna romjára utal.¹⁴

Az 1960-as és 1970-es években Kozák Károly által vezetett feltárások nem vittek közelebb a feltételezett északi kápolnához, mivel annak területe teljesen vagy csaknem teljesen a Vármegyeház északi épülettömbje alá esett. Jelenlétére azonban az ásatás során közvetett jelek utaltak, ilyenek voltak például az udvar északnyugati sarkában megfigyelt sírok, melyek egy templom körüli temetőt jeleztek.¹⁵ Kozák Károly megtalálta a kápolna észak-déli irányú nyugati zárófalának egy részletét is, mely a Vármegyeház északi épülettömbje alá futott.¹⁶ Továbbá Kozák a monostor templom északi kápolnájának északi falában egy ajtónyílást figyelt meg, amely véleménye szerint átjárást biztosított a templom és a kolostor között.¹⁷ Az ajtónyílást később befalazták, az ehhez felhasznált kőfa-

10 Vertiits Ferenc helyszínrajza. Közölve: Kozák 1975b.; Cserna 2011, 32.

11 A 1794-ben készített felmérési rajz. Közölve: Kozák 1971, 156. 2. kép.; Kozák 1975b.

12 A 18. század végén készült helyszínrajz. Közölve: Kozák 1971, 158. 4. kép.; Kozák 1975b.; Cserna 2011, 34.

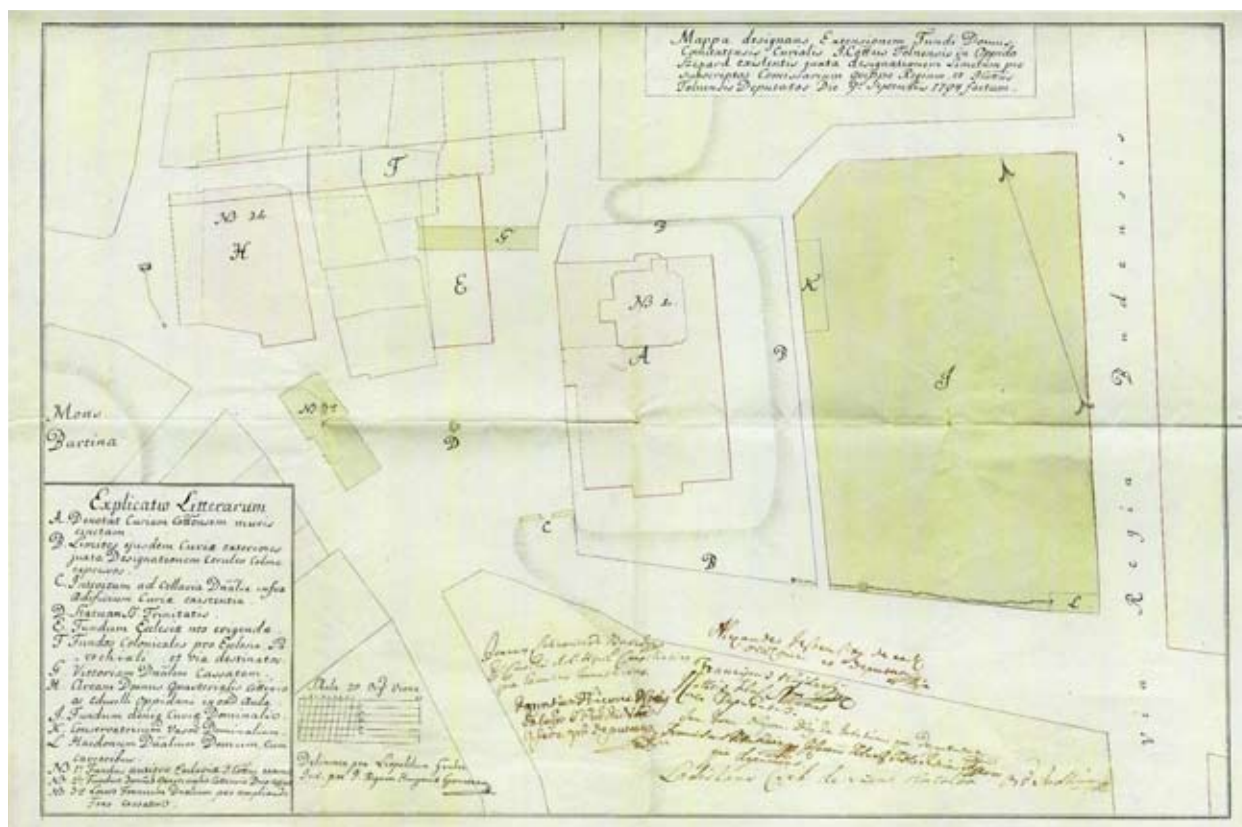
13 A pécsváradi alapítólevélben említett Szent Benedek templommal azonosította Kozák Károly. Kozák 1973–74. 183.

14 Kozák 1975b, 340.

15 Kozák 1971–72, 262.

16 Kozák 1975a, 194. 35. kép.

17 Kozák 1975a, 195.

4. A 18. század végén készült helyszínrajz

ragványok arra utalnak, hogy az átalakításra a hódoltságot követő felújítás során került sor.¹⁸

A monostortemplom északi oldalán elhelyezkedő kápolna mellett felhozott érvek mindenképpen figyelemreméltók, azonban nem döntő jelentőségűek, ezt érzékelve maga az ásató is felhívta a kutatók figyelmét, hogy „egy későbbi időpontban feltétlenül lehetőséget kell teremteni e fontos feladat elvégzésére”.¹⁹

A feltárás menete és eredményei:

A Kozák Károly által felvázolt koncepció igazolására, valamint az épület felújítási terveinek elkészítéséhez kapcsolódóan, először Bartos György végzet falkutatást az épületben, majd ezt követően 2009 augusztusában a Kulturális Örökségvédelmi Szakszolgálat folytatott próbafeltárást a Vármegyeháza északi épület-tömbjében, a déli traktus keleti termeiben (a továbbiakban nyugatról keleti irányba haladva I.; II. és III. terem), valamint annak folyosóján. A kutatás részben igazolta Kozák Károly elkép-

zeléseit, így további ásatásokra volt szükség az épületben tervezett bemutatótér kialakítása érdekében. A feltárások folytatására 2010 februárjában és márciusában került sor, a kivitelezéshez kapcsolódó szakfelügyeletet és a további ásatásokat pedig dr. Vízi Márta, a szekszárdi múzeum munkatársa végezte el.²⁰

A 2009-es próbafeltárást falkutatás és földrardarral végzett lelőhelyfelderítés előzte meg. Az így kapott eredmények és a térképi ábrázolások egybevetését követően kerültek kijelölésre az épületben a kutatóárkok. Az északi épülettömb déli traktusának közepén elhelyezkedő I. terem középső sávjában, a terem teljes hosszába egy nyugat-keleti irányú kutatóárok került kialakításra, melynek délkeleti oldalát a 2010. évben déli irányban a terem déli faláig kiszélesítettük. Az I. teremtől keletre elhelyezkedő II. terem északi és déli fala mellett, azokkal párhuzamosan, a terem teljes hosszában került kialakításra egy-egy 1 méter széles kutatóárok. A feltárás a II. terem teljes területén folytatódott a 2010. évben. A II. teremtől keletre található III. terem középső sávjában, a terem teljes hosszában egy

¹⁸ Kozák 1975a, 195.

¹⁹ Kozák 1975a, 193.

²⁰ Vízi 2013, 407–414. Ezúton szeretnék köszönetet mondani Gere Lászlónak a feltárások során folytatott konzultációkért.

5. A szelvény kiosztások a Vármegyeháza északi épülettömbjében

nyugat-keleti irányú kutatóárok, illetve ezen kutatóárok délnyugati végéhez csatlakozva egy rövid észak-déli irányú kutatóárok lett megnyitva, közvetlenül a terem nyugati fala mellett. A déli traktus folyosóján, a folyosó teljes szélességében az I. terem bejáratától a III. terem bejáratáig jelöltünk ki egy nyugat-keleti irányú szelvényt, melyet a 2010. évben nyugati irányban kibővítettünk. A 2010-ben az udvar északi oldalán, az északi épülettömb déli fala mellett, azzal párhuzamosan egy újabb kutatóárkot nyitottunk a Kozák Károly által már korábban feltárt területen (5. kép).

I. terem

Az I. teremben lévő kutatóárok legfelső, újkori, az épület épületgépészeti berendezéseivel kapcsolódó rétegeinek (pl.: vízvezetékek, lefolyók árkaiknak betöltése) eltávolítását követően az árok középső és keleti oldalán egy nagyméretű, megközelítően 1,5–1,8 méter vastag, egy-

séges, habarcs-, apró kő- és téglatöredékekkel szennyezett feltöltés került elő, amely megfigyeléseink szerint az apátsági templom egész északi oldalára kiterjedt. A feltöltés felső rétegéből 13–14. századra keltezhető fazéktöredékek és egy cserépbogrács T-alakú pereme került elő.²¹ A vastag és egységes szerkezetű feltöltésben egy templom körüli temető sírjait ásták bele, a sírok két, három rétegben helyezkedtek el egymáson. A feltöltés alatt megtaláltuk az eredeti talajszintet, melynek felső rétegéből a Lengyeli kultúrához tartozó kerámiadarabok és egy nagyméretű, festett csőtalpas tál került elő (6. kép).

A feltöltésbe egy észak-déli irányú kő támpillér (I. támpillér – 8. str) (7. kép) került elő, melynek déli oldalát – egy a Vármegyeháza korábbi építési terveiben szereplő –, nagyméretű téglacsatorna vágta el. Ez utóbbinak a szétbontását követően egy kelet-nyugati irányú falala-

²¹ Takács 1993, 478.

pozás alsó kőszára (74. str) került elő, melynek északnyugati végéhez kapcsolódott a kutatóárokban megfigyelt támpillér (I. támpillér) (8. kép).

A kutatóárok nyugati oldalán a feltöltést elvágta egy újkori, feltételezhetően a Vármegeháza építését megelőző 18. századi beásás, amelyet az épület statikai biztonsága miatt csak 2 méter mélységig tudtunk kibontani. A beásást jól keltezte a 18. század végről, a 19. század elejéről származó néprajzi kerámiaanyag (pl.: mázas vászonfazekak, csuprok és a kancsók töredékei).

A feltöltésben további két, ismeretlen eredetű és funkciójú falmaradványt találtunk. Az egyik röviden megfogható, a kutatóárok középső sávjába, a szelvény északi oldalán röviden jelentkező, feltételezhetően észak-déli irányú törtköves falmaradvány csonkjára (1. falmaradvány – 34. str). Eredete ismeretlen, falazatának jellege erősen eltér a támpillér anyagától, keltezéséhez csak az vihet közelebb, hogy a feltöltésbe ásták bele és bolygatja a feltöltésben található templom körüli temető sírjait (9. kép). A második ismeretlen falmaradvány iránya

6. Festett csőtálpas tál előkerülési helyzetben

7. Az I. támpillér délről

8. Nyugat-keleti falalapozás az I. teremben

9. Észak-déli irányú falmaradvány az I. teremben (1. falmaradvány)

csaknem megegyezett a kutatóárok nyugat-keleti irányával, enyhén észak-déli irányba térve el a kutatóárok tengelyétől (NyÉNy-KDK) (2. falmaradvány – 32. str) (10. kép). A falmaradvány a támpillértől (I. támpillér) egészen a kutatóárok nyugati oldalán található beásásig volt követhető. A falmaradvány a feltárás során előkerült falszakaszok anyagától eltérően téglából készült, keltezéséhez szintén csak az visz közelebb, hogy a feltöltésbe ásták bele és bolygatva a feltöltésbe ázott sírokat. Ennek a falmaradványnak az értelmezéséhez nyújthat segítséget az 1794. évi felmérésen megfigyelhető északi kerítőfal, melynek iránya megegyezik a I. teremben megfigyelt téglafal irányával, így a közöttük lévő kapcsolat nem zárható ki. Az I. teremben előkerült két ismeretlen funkciójú falmaradványt összekapcsolja, hogy foltban egységesen jelentkeztek, valamint az, hogy az észak-déli irányú falmaradvány foltja a 2. falmaradvány foltjához kapcsolódott (11. kép), a két falszakasz anyagában és jellegében azonban erősen eltért egymástól.

10. kép Nyugat-északnyugat-kelet-délkeleti irányú falalapozás az I. teremben (2. falmaradvány)

11. Az 1. falmaradvány és 2. falmaradvány kapcsolata a kutatóárok középső sávjában

II. terem

A terem középső és északi oldalán az I. teremben már megfigyelt feltöltés került elő, amelybe több rétegben jelentkeztek a templom

körüli temető sírjai. Megközelítően a terem közepén egy nagyméretű délnyugat-észak keleti irányú támpillér (II. támpillér – 18. str) (12–13. kép) volt megfigyelhető, amelyet beleástak a feltöltésbe, bolygatva a feltöltésbe találha-

12. A II. támpillér északkeletről

13. A II. támpillér északnyugatról

14. A II. támpillér délről

tó temetkezéseket. Az előkerült támpillér déli oldalát átvágta az I. teremben már megfigyelt nyugat-keleti irányú barokk téglacsatorna (14.

kép). A támpillér déli oldalát lefaragták és az így előkészített felületnek támasztották a téglacsatorna északi falát. Ez utóbbi elbontását követően, az I. teremhez hasonlóan előkerült egy nyugat-keleti irányú falalapozás legalsó kőszora (48. str) (15. kép), mely a terem délkeleti oldalán szögben megtörik és északkelet-délnyugati irányba folytatódva a terem déli fala alá fut (16. kép).

A terem északi oldalán, a nagyméretű feltöltés alatt előkerült az eredeti talajszint, melybe egy kisméretű, habarccsal feltöltött gödör (120. str) és egy, a terem északi fala alá futó nagyobb méretű neolit (Lengyeli kultúra) kerámiát tartalmazó gödör (119. str) volt beleásva.

15. kép Nyugat-keleti falalapozás az II. teremben

16. kép A falalapozás keleti oldala

III. terem

A kutatóárok kijelölésénél fontos szempont volt, hogy a falkutatás során előkerült egy nagyméretű kőfal maradványa (125. str) a terem déli falának nyugati oldalában beépítve (17–18. kép, 1. rajz). A falmaradványt az épület téglafalazatából részben kibontva nem lehetett pontosan értelmezni, az irányát szintén nem lehetett meghatározni, mivel annak északi és déli síkjá részben lefaragták. A falmaradvány funkciójának meghatározásához a teremben kialakított L alakú szelvény sem tudott hozzájárulni, mivel a terem délnyugati oldalán, közvetlenül a fal mellett egy feltételezhetően 19. századi kályhaalapozás (19. kép) pusztította el az esetleges további maradványokat. A nyugat-keleti irányú kutatóárok nyugati oldalán már az I. és II. teremben megismert feltöltés volt megfigyelhető, a feltöltésben itt szintén sírok kerültek elő. A kutatóárok keleti oldalán, nagyjából a terem középtengelyétől a Vármegyeház pincéjének téglalabolozata volt megfigyelhető.

18. A III. támpillér délről, beépítve a folyosó északi falába

17. A III. támpillér északról, beépítve a terem déli falába

19. Kályhaalapozás a 3. teremben

21. Észak-déli irányú falmaradvány a folyosó nyugati oldalán, keletről

20. Észak-déli irányú falmaradvány a folyosó nyugati oldalán, nyugatról

A folyosó

Az északi épülettömb déli traktusának termeit összekötő folyosó keleti oldalán 11 méter hosszan, a folyosó teljes szélességében került kialakításra egy nagyméretű szelvény. Ennek nyugati oldalán, az I. teremben megfigyelt észak-déli irányú támpillérrel (I. támpillér) egyvonalban, egy a támpillér kőanyagával megegyező anyagú, észak-déli irányú törtkőfal maradványa került elő (20–21. kép) (80. str). A falmaradvány nem csak az I. támpillérrel esik egy vonalba, hanem a korábban az udvar északi oldalán a Vármegyeháza fala mellett, az épület alá futó észak-déli irányú falmaradvánnyal is,²² így ezek kapcsolata egyértelművé vált.

Az észak-déli irányú falmaradvány nyugati oldalán 80 cm hosszan, a folyosó teljes szélességében a termekben megfigyelt, nagymé-

²² Kozák 1975a, 194.

22. Észak-déli irányú falmaradvány északi, enyhén északnyugati irányba tört részlete a folyosó keleti oldalán, nyugatról

24. Oltáralapozás a folyosó keleti oldalán, nyugatról

23. Észak-déli irányú falmaradvány a folyosó keleti oldalán, nyugatról

25. Padlóteglák az oltáralapozás és az észak-déli irányú falmaradvány északi találkozásánál

tű, habarcs-, kő- és tégladarabokat tartalmazó feltöltés került elő. A feltöltés nyugati oldalát az I. terem nyugati oldalán megfigyelt 18. század végi beásás vágja el, míg keleti oldalába az észak-déli irányú falalapozást ásták bele. A feltöltés csekély részletében egy elpusztított sír (77. sír) lábfej-, lábszár- és combcsontjai maradtak meg eredeti helyzetben.

A szelvény északkeleti oldalán, egy újabb észak-dél irányú kváder kőfal (64. str) került elő. A fal északi oldala északkelet-délnyugati irányba tört (22. kép). A fal ezen részletének iránya egy vonalba esik a II. teremben megfigyelt falalapozással keleti oldalának irányával (48. str), így az a folyosón megfigyelt, rövid szakaszon északnyugat-délkeleti, majd észak-

déli irányú falnak a folytatásának tekinthető (23. kép). A folyosó keleti oldalán megfigyelt észak-déli irányúvá vált falszakasz egyvonalban esik a barokk kori templom északkeleti oldalához épített sekrestye nyugati falával, melyet Kozák Károly a korábbi feltárások során megfigyelt,²³ azonban a barokk kori sekrestye anyaga és jellege jelentősen eltér a folyosó keleti oldalán megfigyelt falmaradványétól.

Az észak-déli irányú falmaradvány (64. str) nyugati oldalán 1,9 méter hosszban, a folyosó teljes szélességében egy nagyméretű alapozás (53. str) (24. kép) került elő. Az alapozás és az észak-déli irányú falmaradvány (64. str) (25.

²³ Kozák 1975a, 169.

26. Kripta a folyosó középső sávjának déli oldalán, keletről, részben kibontva

28. A kripta nyugati oldala

29. A III. támpillér alsó kőszora

kép) északi oldalának találkozásánál néhány cm²-es felületen megmaradtak az eredeti pad-

27. Kripta a folyosó középső sávjának déli oldalán, keletről, teljesen kibontva

lótéglák (123. str), így azok pontosan megadják az épület járószintjét.

A szelvény középső szakaszának déli oldalán egy téglalap alakú, 3 méter hosszú, 0,97 méter széles, boltíves tetővel ellátott téglalapítmény, az ismert analógiák alapján feltételezhetően kripta került elő (54. str) (26., 27., 28. kép). Pontos szélessége nem határozható meg, mivel déli oldalát a Vármegyeház északi traktusának déli zárófal alapozása elvágja.

A szelvény nyugati és keleti oldalán talált észak-déli irányú falmaradványok közötti területen, a folyosó középső szakaszán a betöltés erősen eltért a termekben megfigyeltektől, ezen a területen jellegzetes bontási törmelék – kő- és téglatöredékek, jelentős mennyiségű habarcs és vakolat maradvány, építkezési „sitt” – alkotta a betöltést.

A szelvény keleti oldalán, a III. termet és a folyosót elválasztó fal nyugati oldalában meg-

figyelt ismeretlen eredetű kőfal maradványa (125. str) előtt, a folyosó padlójának eltávolítása után előkerült a falmaradvány alsó kősorának egy rövid, nyugat-délnyugat-kelet-délkeleti irányú részlete (29. kép). A láthatóvá vált rövid szakasznak köszönhetően az odáig ismeretlen eredetű falszakasz iránya meghatározható. A szelvény keleti oldalán megfigyelt észak-déli irányú falszakasz (64. str) északi oldalába fut bele, így – az I. és II. teremben megfigyelt támpillérek alapján – feltételezhetően ez is ezt a funkciót töltötte be (III. támpillér).

Az udvar északi része, az északi szárny előtt

Az udvar északi részén, közvetlenül az északi épülettömb előtt Kozák Károly ásatásának hitelesítésére és az előkerült középkori falak és a monostor templom pontos kapcsolatának vizsgálatára lett kijelölve egy nyugat-keleti irányú kutatóárok. A szelvényből azonban nem sikerült újabb adatokat nyerni a monostortemplom és a tőle északra elhelyezkedő, vele kapcsolatban lévő középkori épület viszonyáról. A kutatóárok területén a 1970-es évekhez köthető feltöltés eltávolítását követően már csak az eredeti, bolygatatlan altalaj került elő, így feltételezhető, hogy Kozák Károly 1968 és 1972 között folytatott ásatásai során egészen eddig a szintig feltárta a területet.

A falmaradványok összesítése, értékelése

A különböző termekben előkerült alapozás-, felmenőfal- és támpillérmaradványok összegzése során kirajzolódott egy 8,8 méter hosszú és 6,2 méter széles, 1,1 méter falvastagságú, keleti oldalán sokszögzáródású apszissal rendelkező kápolna alaprajza,²⁴ amelynek északi oldalán három támpillér (I., II. és III. támpillér) helyezkedett el. Az I. támpillér a kápolna északi falának nyugati végéhez kapcsolódott, míg a II.

és III. támpillér a kápolna apszisát támasztották északnyugati és nyugat-északnyugati irányból. A kápolna északi falát sajnos a Vármegyeiházához kapcsolódó 19. századi téglacsatorna alapozása a legalsó kősoráig elpusztította, azonban nyugati zárófala és az apszis jelentős részének falanyaga részben megmaradt.

Az előkerült középkori kápolna több ponton eltér Kozák Károly elméleti rekonstrukciójától. A feltárt kápolna korábbi, Árpád-kori előzményekkel nem rendelkezett. Alaprajza alapján feltehetőleg a 15. században épült, helyén az Árpád-korban a bencés monostor északi oldalán elhelyezkedő temető kapott helyet. A kápolna keltezéséhez nem került elő datáló leletanyag, betöltése 19. századi építési törmelék volt. Építési idejének pontosabb meghatározásához – az alaprajzon túl – mindössze a monostor faragott kőanyagában található, attól eltérő jellegű, 15. századra keltezhető két faragvány és a kápolna feltételezett kapcsolata vihet közelebb,²⁵ így a kápolna építése az apátsági templom 15. századi gótikus átépítéséhez kapcsolódhatott.²⁶

A feltárt kápolna nem független az apátsági templomtól, annak északi bővítményének, északi mellékterének tekinthető. A kápolna nyugati zárófalának és az apátsági templomnak a viszonyát már Kozák Károly feltárásai tisztázták,²⁷ a nyugati fal a templom északi kápolnájának nyugati falához kapcsolódik. A kápolna apszisának déli oldala, dr. Vízi Márta megfigyelései alapján a templom északi kápolnájának keleti falcsúcsához kapcsolódhatott.

A Kozák Károly által – az 1794. évi alaprajzok alapján – felvázolt kápolna hossz tengelye eltér a monostortemplom nyugat-keleti irányú hossz tengelyétől, az általunk feltárt épület tengelye azonban párhuzamos azzal.

Jelentős különbség figyelhető meg az apátsági templom és az északi kápolna építéséhez használt anyagok között: a templom alapozása tört mészkőtömbökből, felmenő falai pedig elsősorban téglából készültek, a kápolna felmenő falaihoz mészkő adta az alapanyagot.

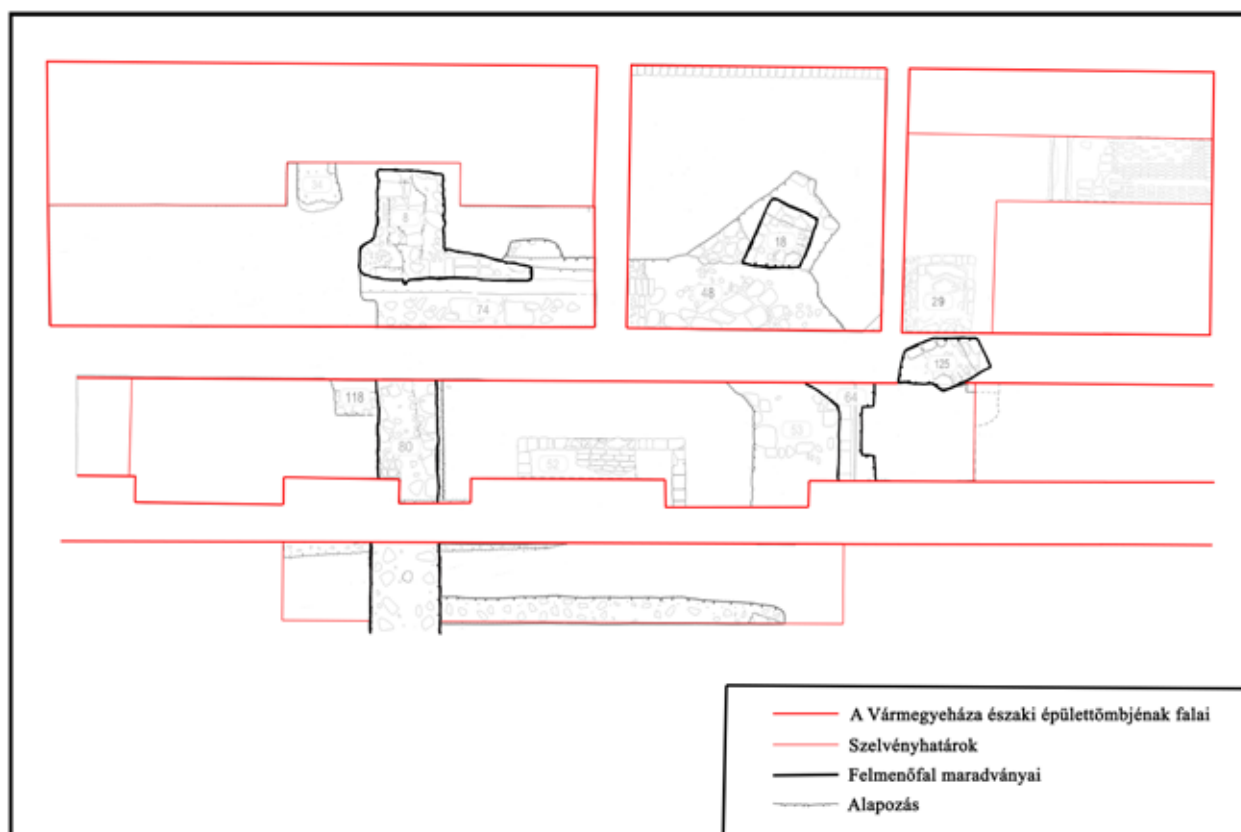
A kápolna az apátsági templom északi oldalának bővítményeként épült, melybe egyrészt

24 2011-ben folytatott építkezéshez kapcsolódó régészeti szakfelügyelet során az északi szárny déli zárófala alatt egy rövid északnyugat-délkeleti irányú falszakaszt figyelt meg dr. Vízi Márta. A falszakasz feltételezhetően a kápolna apszisának déli záró részlete, mely a monostortemplom északi szentélyének az északkeleti sarkához köthetett be. Vízi 2013, 408.

25 K. Németh 2011, 155.; BUZÁS 2010, 583–584.

26 Kozák 1975b, 351.

27 Kozák 1975a, 194. 36. kép.

30. A falmaradványok a feltárás összesítő térképén

délről, a templomból lehetett belépni. Ezt a déli bejáratot még az 1968 és 1972 között folytatott ásatás során Kozák Károly figyelte meg, azonban ő ezt az ajtónyílást a templom egyik kijárataként értelmezte, mely átjárást biztosított az általa feltételezett kápolnához.²⁸ A feltárt mellékkápolna másik feltételezhető bejárata a kápolna nyugati oldalán nyílhatott, azonban a nyugati zárófal csaknem az alapozásig lepusztult, így ennek nincs régészeti nyoma. A kápolna keleti oldalán, az apszis területén megfigyelhető alapozás feltételezhetően egy nagyméretű oltáralapozáshoz kapcsolódhatott. Az oltárt a kápolna eredeti járószintjénél magasabban helyezkedett el. A kápolna eredetileg sírkápolnának épülhetett, feltételezhető, hogy a tengelyében elhelyezkedő sír, a monostor egyik gazdag apátjának, a kápolna építettségének temetkezési helye lehetett.

A templom körüli temető

A 2010-ben és 2011-ben folytatott feltárás során összesen 31 teljesen épen maradt, bolygatatlan, vagy eredeti helyzetben, antropológiai rendben maradt, részben bolygatott vázrészlet került elő. Az eredeti helyzetben maradt vázrészeken kívül feltárássra került nyolc különböző méretű, másodlagos, bolygatott helyzetben lévő csontmaradványok csoportja. Sírok az I., (31–33. kép) a II. (34–36. kép), a III. teremből (37–38. kép) és a folyosóról kerültek elő. A csontvázakat minden esetben a termekben és a folyosón megfigyelt nagyméretű, kevert anyagú feltöltésbe ásták bele. Sírfolt egyetlen esetben sem rajzolódott ki. A temetkezések esetenként változó módon, kettő vagy három sorban, rétegesen helyezkedtek el egymáson.

37. sír (I. terem)

T: Ny–K 260°; VH: 155 cm; VSz: 48 cm.

A sír északi illetve déli oldalán téglakeretezés volt megfigyelhető. A sír foltja nem rajzolódott ki.

²⁸ Kozák 1975a, 195.

Bolygatatlan váz. Háton fekvő, nyújtott helyzetű csontváz. A kezek szorosan a test mellett, mindkét alkar a medencelapátok mellett, részben alatt. A jobb kézfej a jobb combcsont alatt, bal kézfej a bal combcsont mellett.

Mellékletek:

1. A koponyától néhány cm-re ÉNy-ra 1 db I. Constantinus (306-337) Urbs Roma verete (kb: 336-337).

2. a-b. A koponya jobb oldalán a halántékcsonton 2 db egymásba font S-végű ezüstkari-ka.

a. Kerek alakú, kerek átmetszetű, bordázott S-végű ezüstkari-ka. (Á: 1,7 cm, HÁ: 0,16 cm, S-vég Sz: 0,47 cm.)

b. Ovális alakú, kerek átmetszetű, enyhén bordázott S-végű ezüstkari-ka. (Á: 1,8x1,6 cm, HÁ: 0,14 cm, S-vég Sz: 0,47 cm.)

3. A halántékcson- és az állkapocs ízesülésén 1 db ovális alakú, kerek átmetszetű, enyhén bordázott S-végű ezüstkari-ka. Á: 1,8x1,6 cm, HÁ: 0,14 cm, S-vég Sz: 0,48 cm.

4. Az állkapocs jobb oldalán a koponya mellett apró gyöngyök.

5. a-d. A koponya bal oldalán, a homlokcsonton 4 db S-végű bronzkari-ka.

a. Nagyméretű, kerek alakú, kerek átmetszetű, bordázott S-végű bronzkari-ka. Három darabra törve. (Á: 2,97 cm, HÁ: 0,22 cm, S-vég Sz: 0,65 cm.)

b. Ovális alakú, kerek átmetszetű, enyhén bordázott S-végű ezüstkari-ka. (Á: 1,7x1,6 cm, HÁ: 0,14 cm, S-vég Sz: 0,36 cm.)

c. Kerek alakú, kerek átmetszetű, enyhén bordázott S-végű ezüstkari-ka. (Á: 1,6 cm, HÁ: 0,13 cm, S-vég Sz: 0,39 cm.)

d. Kerek alakú, kerek átmetszetű, enyhén bordázott S-végű ezüstkari-ka. (Á: 1,6 cm, HÁ: 0,14 cm, S-vég Sz: 0,39 cm.)

6. Az S-végű karikáktól 2 cm-re keletre, a koponya mellett apró gyöngyök.

7. A mellkas közepén a gerincoszloptól 1 cm-re É-ra a gerincoszloppal párhuzamosan 1 db bronztü. (Elpusztult.)

8. A medence közepén 1 db oválisan kiszélesedő fejű ezüst lemez pántgyűrű. A fejrész hossz tengelyével párhuzamosan bekarcolt, rombusz alakú mintával díszítve, két pánt összehozva. (Á: 1,98 cm, PV: 0,1 cm, PSz: 0,25 cm, FSz: 0,56 cm.)

9. A sír földjében 1 db ovális alakú, erősen deformált bronz lemezdarab. (V: 0,05 cm, Á: 1,2x0,7 cm.)

40. sír (I. terem)

T: Ny-K 261°; VH: 162 cm; VSz: 45 cm.

A 37. sír alatt helyezkedett el.

A sír É-i oldalán tégladarabok, valamint a koponyától északnyugatra téglavolt megfigyelhető.

Bolygatatlan váz.

Háton fekvő, nyújtott helyzetű váz. Alkarok a medencére hajlítva. Kézfeje a csípőcsonton összekulcsolva.

Melléklet nélküli.

41. sír (I. terem)

T: Ny-K 259°; mérhető VH: 97 cm; VSz: 35 cm.

Bolygatott. A koponya bolygatott, másodlagos helyzetben, arckoponyával lefelé, a testtől néhány cm-re nyugati irányba eltávolodva. A lábak csontjait a combcsontok felső harmadától lefele elpusztította a kápolna északi oldalán elhelyezkedő északi irányú támpillér alapozása. A combcsontok fal felé eső végén habarcsnyomok voltak megfigyelhetők. A medence felett annak nyugati oldalán egy másodlagos helyzetben lévő gerinccsigolya feküdt.

Háton fekvő, nyújtott helyzetű váz.

Mellékletek:

1. A koponya közelében a sír földjéből 1 db kissé deformálódott, ovális alakú, kerek átmetszetű, csavart huzalú, enyhén bordázott S-végű ezüstkari-ka. Törött. (Á: 2,2x1,7 cm, HÁ: 0,19 cm, S-vég Sz: 0,47 cm.)

42. objektum (II. terem)

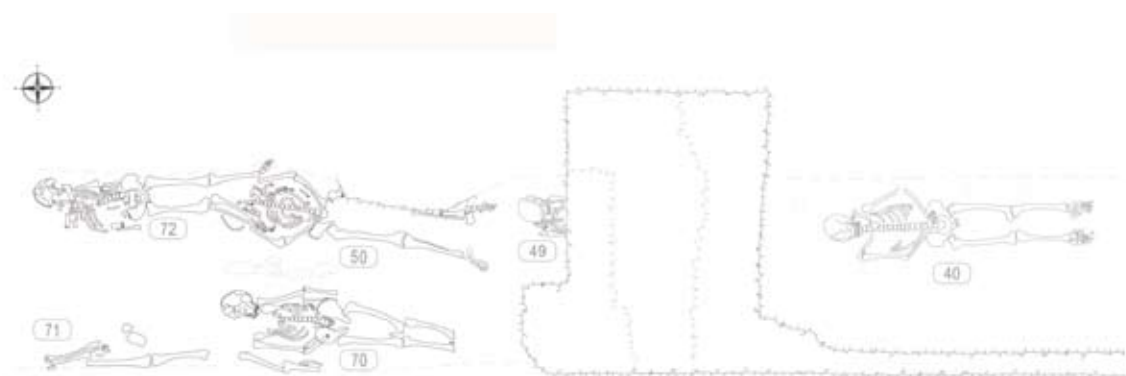
T: Ny-K 270°; VH: 175 cm.

A váz felett helyezkedett el a 43. sír, valamint az 59. váztöredékek.

Bolygatott. A váz balkarját elpusztították a terem északi falának alapozása során, míg az

31. I. terem, felső sírok

32. I. terem, középső sírok

33. I. terem, alsó sírok

arckoponyát a 43. sír ásása során erősen bolygatták.

Háton fekvő, nyújtott helyzetű váz. Jobb kar a szorosan a váz mellett, jobb alkar a medencére hajlítva. A bal láb enyhén behajlítva.

Melléklet nélküli.

43. sír (II. terem)

T: Ny–K 270°; mérhető VH: 160 cm.

Bolygatott. A vármegyeház építése során a terem északi falának alapozása elpusztította a csontváz bal oldalát, így a koponyát, a nyaki és hátsigolyák jelentős részét, a bal kéz csontjait, valamint a bal medencelapátot.

Háton fekvő, nyújtott helyzetű csontváz. A jobb kar enyhén behajlítva. A test jobb oldalán, feltételezhetően a sír ásása során elpusztított korábbi sír vagy sírok csontanyaga (59.; 81.) helyezkedett el.

Melléklet nélküli.

44. sír (II. terem)

T: Ny–K 275°; VH: 150 cm; VSz: 38 cm.

A csontváz koponyájától néhány cm-rel nyugatra egy téglá található.

Háton fekvő, nyújtott helyzetű váz. Koponya előrebillent. Alkarok a medence alatt. A test bal oldalán, feltételezhetően a sír ásása során elpusztított korábbi sír vagy sírok csontanyaga (59.) helyezkedett el.

Melléklet nélkül.

45. sír (II. terem)

T: Ny–K 255°; mérhető VH: 118 cm; mérhető VSz: 30 cm.

Bolygatott. A vármegyeház építése során a terem északi és keleti falának alapozása elpusztította a csontváz bal oldalát, így a bal kéz csontjait, a baloldali bordákat, a medence baloldalát, valamint a jobboldali combcsont kivételével a lábak csontjait.

A koponyától 1-2 cm-re nyugatra egy téglá helyezkedett el.

Háton fekvő, nyújtott helyzetű váz. Koponya jobbra billent. Jobb kar a test mellett. A test nyugati (58.) és D-i (57.) oldalán, feltételezhetően a sír ásása során elpusztított korábbi sír vagy sírok csontanyaga helyezkedett el.

Melléklet nélkül.

46. sír (II. terem)

T: Ny–K 255°; mérhető VH: 140 cm; VSz: 35 cm.

Bolygatott. A vármegyeház építése során a terem keleti falának alapozása elvágta a lábszárak csontjait, elpusztítva a lábszárcsontok alsó harmadát és a lábfej csontjait.

Háton fekvő, nyújtott helyzetű csontváz. Az állkapocs előrebillent.

A test északi (57.) és D-i (56.) oldalán, feltételezhetően a sír ásása során elpusztított korábbi sír vagy sírok csontanyaga helyezkedett el.

Melléklet nélküli.

47. sír (II. terem)

T: Ny–K 260°; mérhető VH: 39 cm; mérhető VSz: 19 cm.

Bolygatott. A temetkezésből mindössze csak két egymással párhuzamos elhelyezkedő lábszár csontjai, valamint a bokacsontok maradt meg. A sír további részét a kápolna sokszögkelű apszisának északkeleti irányú alapozása pusztította el.

49. sír (I. terem)

T: Ny–K 250°; mérhető VH: 33 cm; mérhető VSz: 28 cm.

Bolygatott. A csontváz alsó részét a felkarcsontok felső harmadának vonalától elpusztította a kápolna északi oldalán elhelyezkedő északi irányú támpillér alapozása, így mindössze csak a koponya, a csigolyák és a bordák egy része, illetve a vállcsontjai maradtak meg.

Háton fekvő, nyújtott helyzetű váz. A koponya kissé jobb oldalra fordult. A legelső nyakcsigolya a bal kulcscsont feküdt.

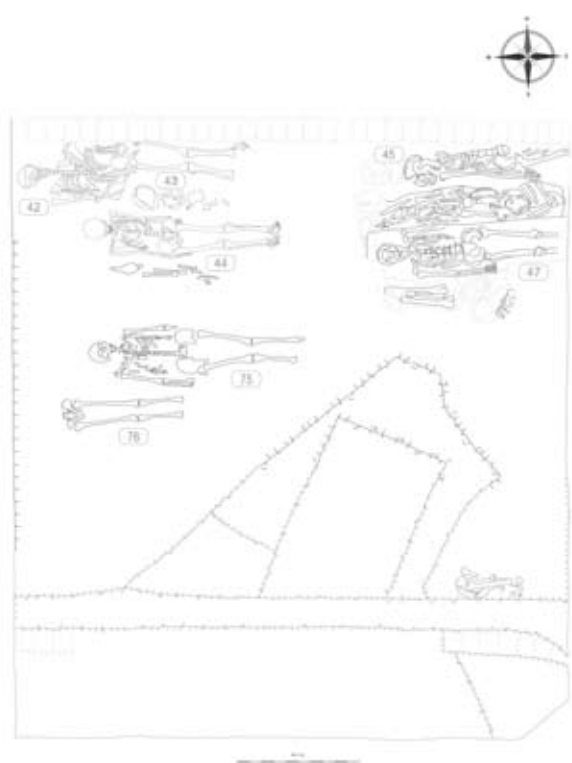
Bal felkarcsontjára ráfolyt a fal habarcsa, olyan mértékben, hogy a felkarcsont enyhén hozzákötött a falhoz.

Melléklet nélküli.

50. sír (I. terem)

T: Ny–K 275°; VH: 163 cm; VSz: 47 cm.

Bolygatott. A csontváz bal combcsontját a 34. számú, ÉÉNy–DDK-i irányú, ismeretlen korú falcsont pusztította el, míg az arckoponyáját pedig a részben felette elhelyezkedett 72. sír ásása során bolygatták meg.

34. II. terem, felső sírok

Háton fekvő, nyújtott helyzetű váz. Mindkét kar behajlítva, alkarok a medencére hajtva.

Melléklet nélküli.

70. sír (I. terem)

Tájolás: Ny-K, 270°; VH: 148 cm; VSz: 44 cm.

A csontváz baloldala mentén feltételezhetően a sírgödör szélé kövekkel volt kirakva.

Háton fekvő, nyújtott helyzetű váz. A koponya kissé a balra oldalára fordult. Jobb kar enyhén behajlítva, az alkar a jobb medencelapátra helyezve.

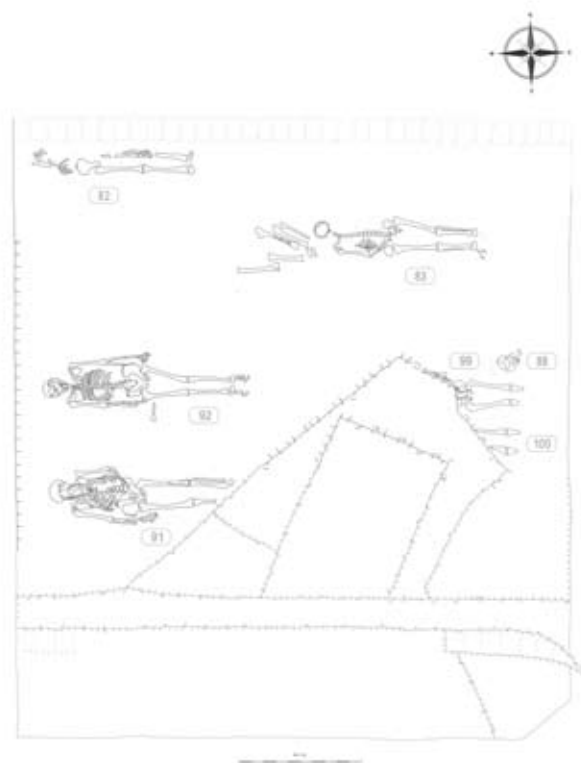
Mellékletek:

1. A koponya alatt 1 db kerek alakú, kerek átmetszetű, bordázott S-végű bronzkarika. (Á: 2,1 cm, HÁ: 0,17 cm, S-vég Sz: 0,5 cm)

2. A mellkas jobb oldalán a bordák között 1 db kerek alakú, kerek átmetszetű S-végű bronzkarika. Az S-vég letört. Átmérő: 2,05 cm, huzal átmérő: 0,16 cm. (Á: 2,1 cm, HÁ: 0,16 cm)

71. sír (I. terem)

Mérhető VH: 105 cm.

35. II. terem, középső sírok

Bolygatott. A temetkezésből mindössze csak bal kéz és a bal láb csontjai maradtak meg. A sír további részét a Vármegyeháza egyik korábbi tervén szereplő, részben megépített kelet-nyugati irányú téglacsatorna pusztította el.

72. sír (I. terem)

T: Ny-K, 269°; VH: 157 cm.

A váz lábszárcsontjai alatt helyezkedett el az 50. sír.

Bolygatott. A bontás során a jobb kar csontjait eltávolították a sírból.

Háton fekvő, nyújtott helyzetű csontvázas sír. A koponya balra fordult.

Melléklet nélküli.

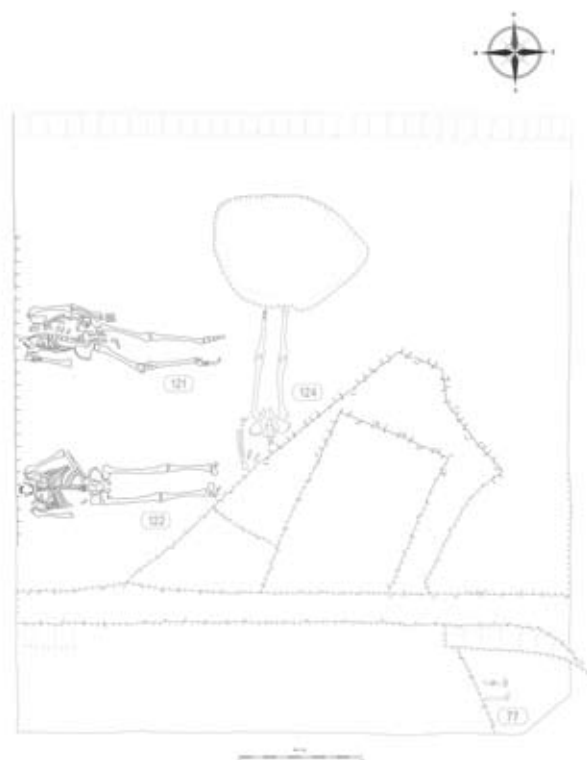
75. sír (II. terem)

Tájolás: Ny-K, 272°; VH: 169 cm; VSz: 55 cm.

Háton fekvő, nyújtott helyzetű sír. A koponya enyhén balra fordult, állkapocs előrebillent.

Melléklet nélküli.

76. sír (II. terem)

36. II. terem, alsó sírok

Tájolás: Ny-K, 272°.

Bolygatott. A váz felsőtestét és koponyáját elpusztították a terem nyugati falának alapozása során.

Háton fekvő, nyújtott helyzetű váz.

Melléklet nélküli.

77. sír (II. terem)

Tájolás: Ny-K, 272°; mérhető VH: 67 cm; VSz: 16 cm.

Bolygatott. A temetkezésből mindössze csak két egymással párhuzamos elhelyezkedő láb-szár, lábfej és részben a combcsontok maradtak meg. A sír további részét egy nagyméretű újkori beásás pusztította el. A lábfej csontja olyan közel helyezkedtek el a kápolna nyugati falának alapozásához, hogy a lábujjak csontjaira habarcsfoltok kerültek.

Mellékletek:

1. A bal lábfej és a kápolna Ny-i fala között 1 db ismeretlen rendeltetésű vastörredék.

82. sír (II. terem)

Tájolás: Ny-K, 272°.

A váz felett helyezkedett el a 42. és 43. sír.

Bolygatott. A váz koponyáját és felsőtestét a Vármegyeháza nyugati és északi falának alapozása során csaknem teljesen elpusztították, mindössze csak a jobb oldali bordák egy része, a jobb oldali medencelapát és a bal lábszár és lábfejsontjai maradtak meg.

Háton fekvő, nyújtott helyzetű váz.

Melléklet nélküli.

83. sír (II. terem)

Tájolás: Ny-K, 275°; VH: 159 cm; VSz: 35 cm.

A váz felett helyezkedett el a 46. sír.

A sírból a bontás során eltávolították a bal kéz csontjait.

Háton fekvő, megnyújtott helyzetű csontváz. Koponya rossz állapotban. Jobb kéz behajlítva, az alkar medencébe hajlítva.

Mellékletek:

1. A koponya bal oldalán 1 db ovális alakú, kerek átmetszetű, S-végű ezüstkarika. (Á: 2,4x2,2 cm, HÁ: 0,23 cm, S-vég Sz: 0,61 cm)

2. A mellkas bal oldalán a bordák között 1 db Salamon (1063–1074) (H 17) dénár **(39. kép)**.

3. A sír földjéből 1 db kerek alakú, kerek átmetszetű, S-végű ezüst (?) karika. Törédes. (Á: 2,3 cm, HÁ: 0,27 cm.

88. sír (II. terem)

Bolygatott. A temetkezésből mindössze csak a koponya került elő. A sír további része részben a metsztfal alá került, részben elpusztította a terem keleti falának alapozása.

A koponya enyhén jobb oldalára fordult.

89. sír (II. terem)

T: Ny-K, 276°; VH: 160 cm; VSz: 40 cm.

A váz felett helyezkedett el a 72. sír.

A bontás során a sírból eltávolították a jobb alkart, valamint megrongálták a koponyát.

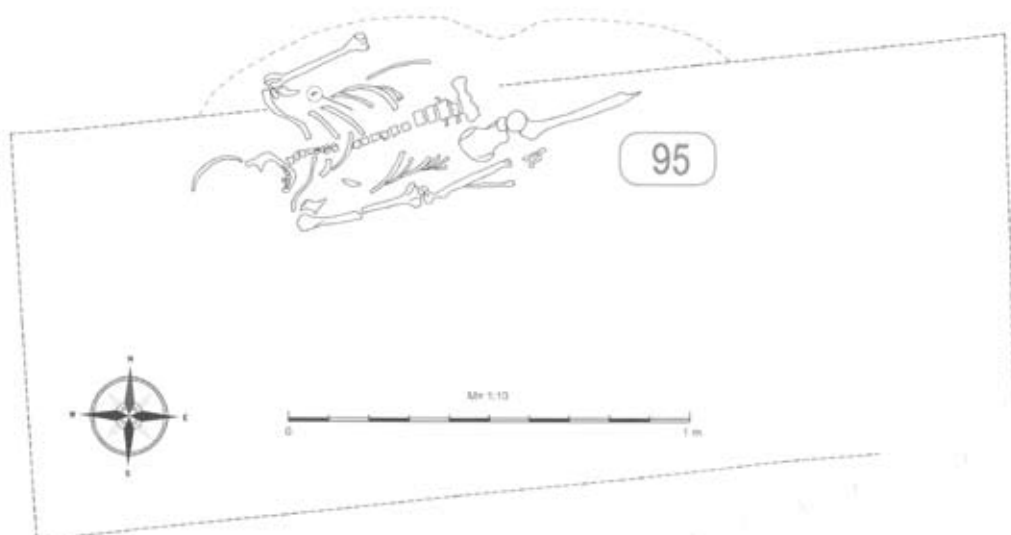
Háton fekvő, nyújtott helyzetű váz. Az alkarok a medencébe hajlítva.

Melléklet nélküli.

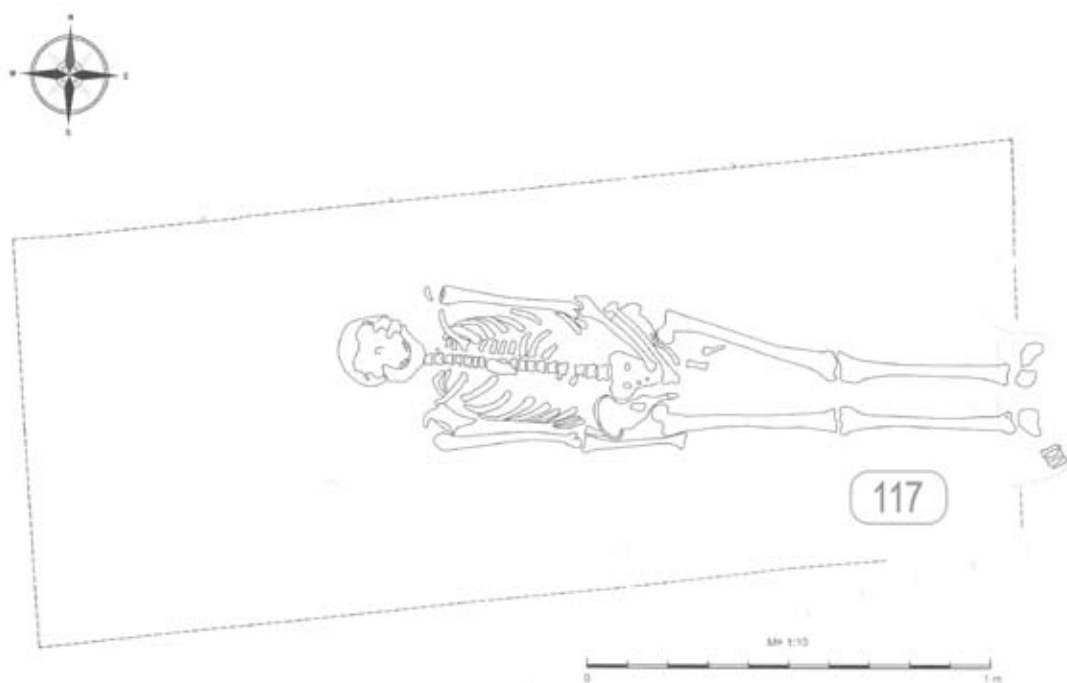
90. sír (I. terem)

T: Ny-K, 272°; mérhető VH: 113 cm.

Bolygatott. A kápolna Ny-i falának alapozása során a lábfejeket elpusztították, a fal alapozás-

37. III. terem, felső sír

38. III. terem, alsó sír

ból a lábszárakra folyt az alapozás habarcsa. A sír déli oldalán futó barokk kori csatorna elpusztította a combcsontokat, a medencét, a hasi- és alhasi gerinccsigolyákat, mindkét kart valamint a koponyát. A mellkas erősen bolygatott.

Háton fekvő, nyújtott helyzetű váz.

Melléklet nélküli.

91. sír (II. terem)

T: NY-K, 270°; VH:160 cm; VSz: 45 cm.

Bolygatott. A lábszárak alsó harmadát a kápolna építése során, az északnyugati támpillér alapozása elpusztították.

Háton fekvő, nyújtott helyzetű váz. A koponya bal oldalára fordult. Bal alkar a bal medencelapátra hajlítva.

Melléklet nélküli.

92. sír (II. terem)

T: NY-K, 270°; VH: 158 cm; VSz: 39 cm.

Háton fekvő, nyújtott helyzetű csontváz. Karok nyújtott helyzetben, szorosan a test mellett. Lábak nyújtott helyzetben, szorosan összezárva.

Melléklet nélküli.

95. sír (III. terem)

T: 252°; mérhető H: 1,15 m.

Bolygatott. A lábfej, valamint a jobb lábszár csontjait egy bizonytalan korú beásás elpusztította.

Háton fekvő, nyújtott helyzetű csontváz. A koponya enyhén jobbra fordult.

Melléklet nélküli.

99. sír (II. terem)

T: NY-K 270°; VSz: 37 cm.

Bolygatott. A vázból mindössze csak a medence és a combcsontok figyelhetők meg, a felsőtest a kápolna északnyugati támpillér alapozása alá futott, míg a lábak csontjai a terem keleti fala előtt elhelyezkedő tanúfal alá.

Háton fekvő, nyújtott helyzetű váz.

100. sír (II. terem)

T: NY-K 270°; VSz: 45 cm.

Bolygatott. A vázból mindössze csak a jobb alkar, a medence és a combcsontok figyelhetők meg, a felsőtest a kápolna északnyugati támpillér alapozása alá futott, míg a lábak csontjai a terem keleti fala előtt elhelyezkedő tanúfal alá.

Háton fekvő, nyújtott helyzetű váz.

117. sír (III. terem)

T: NY-K 270°; VH: 175c m; VSz: 44 cm.

A váz felett helyezkedett el a 95. sír.

Háton fekvő, nyújtott helyzetű csontváz. Bal alkar 45° szögben behajlítva, bal kézfej a medence közepére helyezve.

Melléklet nélküli.

121. sír (II. terem)

T: Ny-K 270°; mérhető VH: 165 cm; VSz: 55 cm.

Bolygatott. A terem Ny-i falának alapozása elpusztította csaknem a teljes koponyát, mind-

össze csak az állkapocs maradt meg. A váz jobb alkarját a munkások távolították el a sírból.

Háton fekvő, csaknem nyújtott helyzetű váz.

Mindkét kar nyújtott helyzetben szorosan a test mellett. Bal láb nyújtott helyzetben, jobb láb térdben enyhén behajlítva.

Melléklet nélküli.

122. sír (II. terem)

T: Ny-K 270°; mérhető VH: 155c m; VSz: 59 cm.

Bolygatott. A terem nyugati falának alapozása csaknem a teljes koponyát, a koponyából mindössze csak a felső fogsor és az alsó állkapocs maradt meg.

Háton fekvő nyújtott helyzetű csontváz. Bal kar 45°-os szögben behajlítva, kézfej a medence közepébe fektetve. A jobb alkart a munkások távolították el a sírból.

Melléklet nélküli.

124. sír (II. terem)

T: D-É 10°; mérhető VH: 119 c m; VSz 38 cm.

Bolygatott. A csontváz felsőteste a kápolna északnyugati támpillér (**II. támpillér**) alapozása alá futott, míg a lábfejek csontjait feltételezhetően egy Árpád-korra keltezhető gödör (**120. str**) pusztította el.

Háton fekvő, nyújtott helyzetű váz.

Melléklet nélküli.

A temető keltezését nagyban elősegíti az a szerencsés véletlen, hogy a II. teremben az egyik, alsó, bolygatatlan sírjából (83. sír) egy Salamon érme (1063–1074) került elő, mely jól keltezi a temető első sírjainak megjelenését. A feltárt temetkezések közül mindössze öt tartalmazott mellékletet. A leggyakoribb és egyben csaknem kizárólagos mellékletek csoportját a különböző típusú S-végű karikák alkották, amelyek közül a bordázott S-végű karikák fordultak elő a legnagyobb számban. A bordázott S-végű karikák jelenléte és erős túlsúlya megerősíti a 83. sírből származó Salamon érme (1063–1074) által meghatározott időpontot, mivel a bordázott S-végű karikák keltezése a 11. század második

39. 83. sírból származó Salamon (1063–1074) érme

felénél korábbra nem adathatóak,²⁹ így ezt és a Salamon érme által meghatározott időintervallumot figyelembe véve, az első temetkezések az apátsági templom felépítését követően a 11. század utolsó harmadában jelenhettek meg. A temető zárásának időpontja ismeretlen, a sírok alacsony száma és az előkerült csekély leletanyag nem ad lehetőséget a temető felhagyási idejének pontos meghatározására, azonban a termekben előkerült falmaradványok minden esetben bolygatják a temetkezéseket, így a temető a kápolna építésekor már régóta nem lehetett használatban.

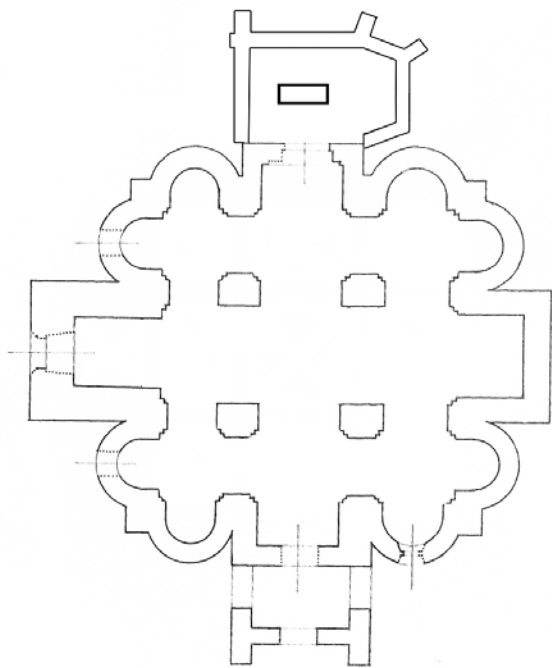
A kutatás eredményeinek összefoglalása

A szekszárdi Vármegyeháza északi épület-szárnya alatt, 2009-ben és 2010-ben folytatott feltárások egyik célja a Kozák Károly által az ingatlan udvarán végezett feltárások eredményeire, valamint a fennmaradt építészeti felmérések adataira alapozott az 1970-es évek elején felvázolt elmélet ellenőrzés volt. Az előkerült középkori falmaradványok egy, a bencés mo-

nostortemplomhoz kapcsolódó, gótikus sírkápolnát rajzoltak ki (40. kép).

A kápolna a apátsági templom északi oldalán, nagyterületen elhelyezkedő, vastag feltöltési rétegen helyezkedett el, melyet feltételezhetően az apátság és a templom építése során, a dombtető kiegyenlítésre készítettek. A feltöltés anyaga a talaj szerves anyagokban gazdag felső rétege volt, habarcs-, mely kisebb kő- és tégladarabokkal volt keverve. A feltöltés alatt a II. teremben egy habarccsal feltöltött kisméretű gödör (120. str) került elő, így feltételezhető, hogy a gödör a monostor építéséhez kapcsolható, míg a feltöltés anyagát alkotó talajba az építkezés során keveredett az azt szennyező építési törmelék. Az apátsági templom északi oldalán kialakított feltöltésbe ásták bele a későbbi templom körüli temető sírjait. A temető feltételezhetően a monostortemplomhoz tartozott, felhagyásának ideje nem ismert. A feltöltés legfelső rétegből származó, 13–14. századra keltezhető kerámiaanyag esetlegesen jelezheti, hogy ebben az időpontban már felhagyták. A kápolna építésekor már biztos nem volt használatban a templom körüli temető. A kápolna pusztulásának ideje nem ismert, valószínűleg a törökkor időszakára tehető. Az apátsági templom felújítása so-

29 Szőke 1962, 89.; Szőke-Vándor 1987, 51–52.

40. Az apátsági templom és az északi sírkápolna kapcsolata

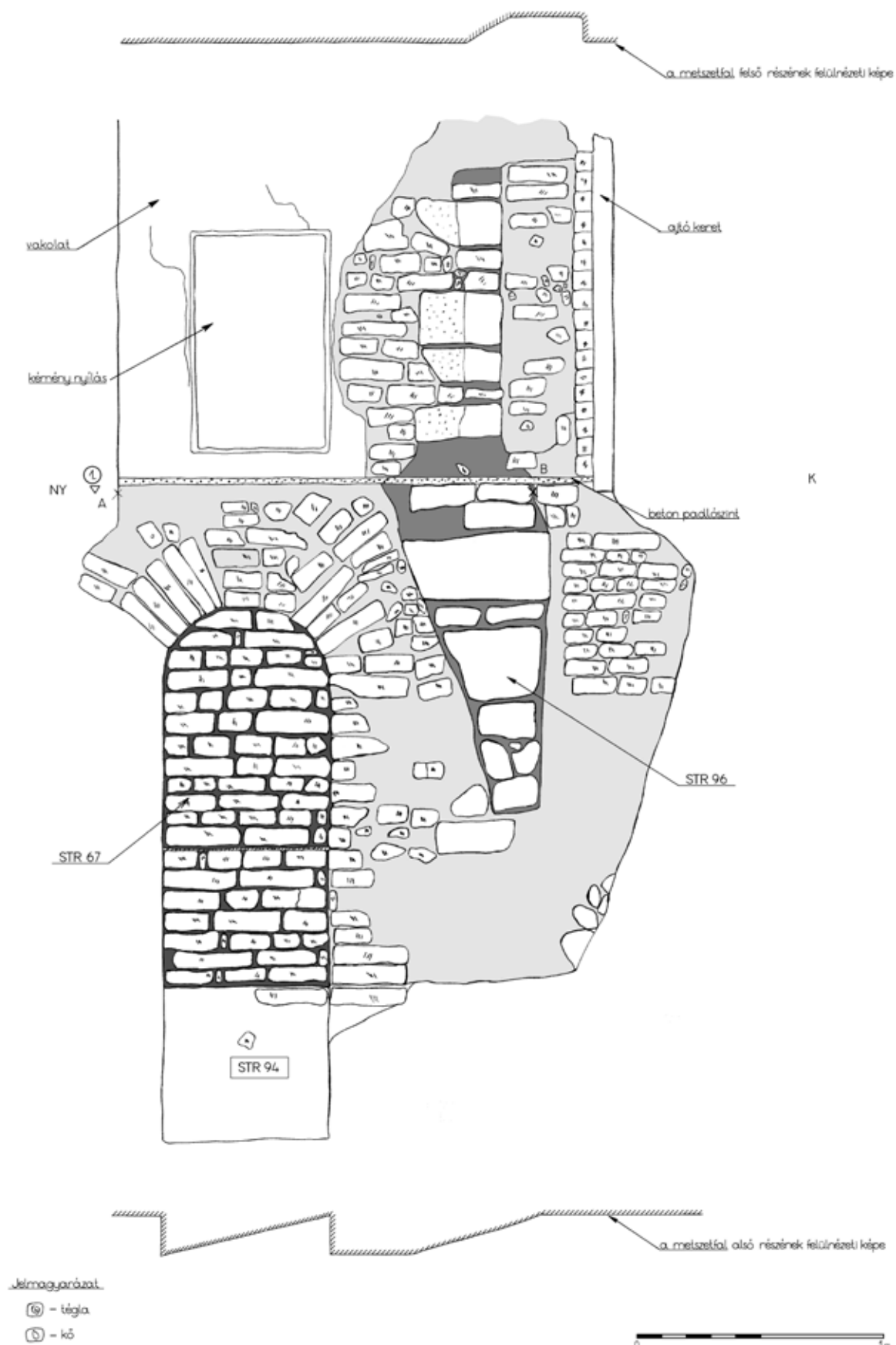
rán már nem építették újjá, azonban a templom északkeleti oldalán kialakított barokk sekrestye magába foglalta a kápolna apszisának észak-déli irányú falszakaszát, valamint a III. támpillér egy jelentős hányadát.

A templom leégését követően több, egymástól jelentősen eltérő terv született a Vármegyeháza északi épülettömbjének felépítésére, így az egyik, csak részben megvalósult elképzelés

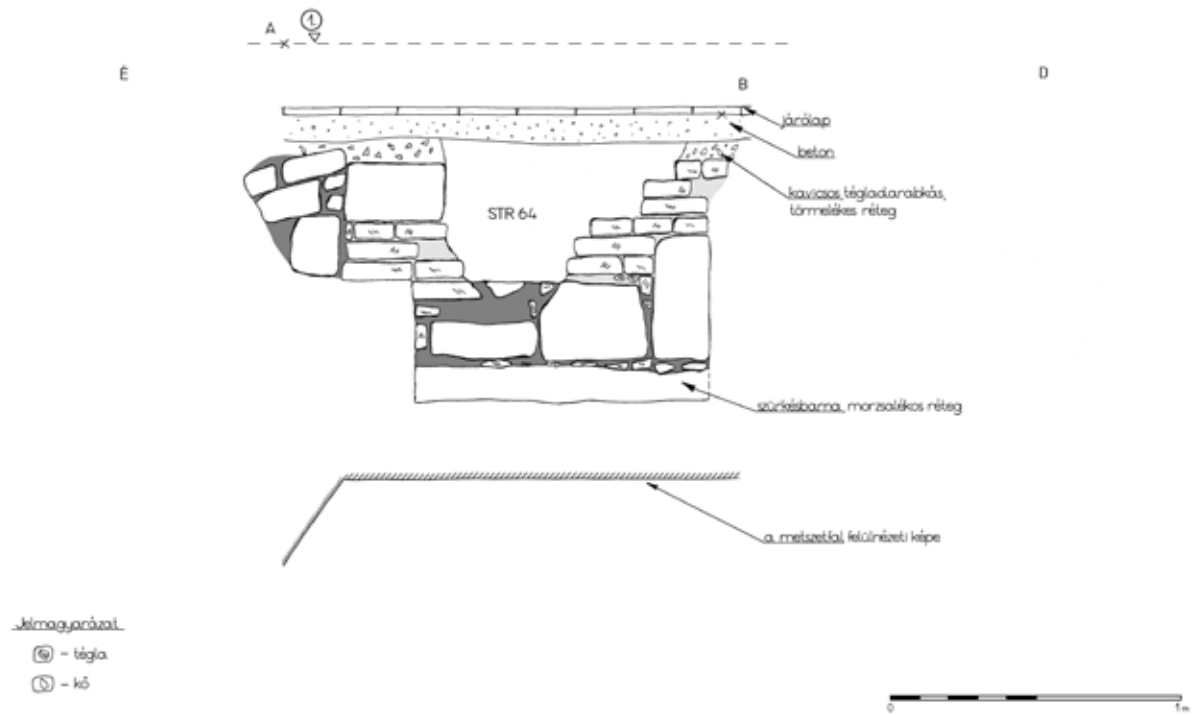
kialakítása során kibányászták a kápolna északi falát és annak alapozására egy nagyméretű téglacsatornát építettek. A teljes terv megvalósítása azonban nem történt meg, a Pollack Mihály által készített és végül megépített épületben a korábban kialakított téglacsatorna már nem kapott szerepet, így azt építési törmelékkel feltöltötték.

Az elpusztult kápolna, a leégett templom és a Vármegyeháza helyén, a számos változtatott megélt, részben megvalósított és félbehagyott építkezés után a Pollack Mihály tervezett épület valósult meg 1833-ra. Északi szárnyának déli traktusa részben ráépült a kápolnára, a monostortemplom az épület udvara alá került. A kápolna megőrződött falmaradványai közül a sekrestye északi falába beépített III. támpillér felmenő falanyaga a Pollák féle épületben a III. teremtet a folyosótól elválasztó falban, több mint egy méter magasan megmaradt.

A feltárás során sikerült a Vármegyeháza északi szárnya alatt fekvő kápolna pontos alaprajzi elrendezést és a monostortemplommal való kapcsolatát tisztázni. Több helyen sikerült megfogni a kápolna felmenő falait, további jelentős megfigyeléseket tettünk a kápolna belső elrendezésével kapcsolatban, sikerült tisztázni a feltételezhető belső járószinteket, valamint sok apró megfigyelés járult hozzá az építkezés során felhasznált különböző alapanyagok megismeréséhez, lehetőséget nyújtva ezzel a monostor és környezete összetett építéstörténetének a bemutatására.

1. rajz A III. támpillér délről, beépítve a folyosó északi falába

2. rajz Észak-déli irányú falmaradvány a folyosó keleti oldalán, nyugatról

Irodalomjegyzék:

Buzás 2010. Buzás Gergely: A szekszárdi apátság temploma a középkorban. In: Építészet a középkori Dél-Magyarországon. Szerk.: Kolár Tibor. Budapest, 554–603.

Cserna 2011. Cserna Anna: 175 éves vármegyeházánk. Emlékkötet. Szekszárd.

Gere 2008. Gere László: A bencés apátságtól a megyeházáig. Kézirat.

Kozák 1970. Kozák Károly: A szekszárdi bencés apátság feltárása I. A Szekszárdi Béri Balogh Ádám Múzeum Évkönyve I. 155–180.

Kozák 1971–72. Kozák Károly: A szekszárdi bencés apátság feltárása II. - Die Ausgrabungen der szekszárdi Benediktiner. Abteil I.-II. A Szekszárdi Béri Balogh Ádám Múzeum Évkönyve II–III. 229–269.

Kozák 1975a. Kozák Károly: A szekszárdi bencés apátság feltárása III. A Szekszárdi Béri Balogh Ádám Múzeum Évkönyve IV–V. 1973–74. 167–202.

Kozák 1977. Kozák Károly: A szekszárdi bencés apátság feltárása IV. – Die Ausgrabungen der szekszárdi Benediktiner. Abteil III.-IV. A Szekszárdi Béri Balogh Ádám Múzeum Évkönyve VI–VII. 1975–1976. 111–136.

Kozák 1975b. Kozák Károly: A szekszárdi apátság és megyeháza története. In: Tanulmányok Tolna megye történetéből VI. Szekszárd. 339–383.

nyok Tolna megye történetéből VI. Szekszárd. 339–383.

K. Németh 2011. K. Németh András: A középkori Tolna megye templomai. Pécs, 2011.

Lajtai 2012. Lajtai Zoltán: A „szekszárdi mítosz” újraéledt rétegei, avagy Pollack Mihály mosolya. <http://epiteszforum.hu/a-szekszardi-mitosz-ujraeledt-retegei-avagy-pollack-mihaly-mosolya> (2012. 07. 27.)

Szöke 1962. Szöke Béla: A honfoglaló és kora Árpád-kori magyarság régészeti emlékei. Budapest.

Szöke–Vándor 1987. Szöke Béla Miklós–Vándor László: Pusztaszentlászló Árpád-kori temetője. Arpadenzeitliches Gräberfeld von Pusztaszentlászló. Fontes AH.

Takács 1993. Takács Miklós: A kisalföldi Árpád-kori cserépbográcsok pontosabb időrendje (Egy kísérlet a leletanyag rendezésére). Die präzisere Chronologie der arpadenzeitlichen Tonkessel der kleinen Tiefebene (Versuch einer Systematisierung des Fundmaterials). A Hermann Ottó Múzeum Évkönyve XXX–XXXI/2. 447–480.

Vízi 2008. Vízi Márta: Dr. Csalogovits József és a Tolnavármegyei Múzeum II. – Dr. József Csalogovits und das Komitatsmuseum Tolna II. 1934–1946. Wosinsky Mór Múzeum Évkönyve 31. 473–550.

Vízi 2013. Vízi Márta: Jelentés a Szekszárd, Béla király tér 1. alatti Vármegyeháza területén végzett feltárási munkákról. Műemlékvédelem LVII. évf. 6. szám, 407–414.